

Pedagogische aspecten van de gezinsgrootte

DOOR PROF. DR. M. J. LANGEVELD

Zolang het gezin nog identiek is met de familie, met het grote, omvattende verband van stamverwanten, misschien met een vrouwenhuis en een tamelijk autonome mannengroep, speelt de vraag der gezinsgrootte geen rol van pedagogische aard. Maar reeds een eerste, duidelijke kern-vorming, waarin deze vrouw niet meer willekeurig kan worden vervangen door een andere, begint grenzen te stellen. Ook de fase van de inwonende grootmoeder en van het beschikbare huispersoneel is voor ons voorbij. Als nu een gezin groot is, is het ook inderdaad „groot”, omdat de omvang nu moet worden betrokken op de economische, psychische en fysieke draagkracht van twee mensen, in het bijzonder op die der moeder. Deze draagkracht is variabel uiter-aard, maar begrensd.

Zolang evenwel de opvoeding in voorname mate wordt gedragen door gemeenschapsvormen, drukt de last der opvoeding weinig op de ouders, die wij thans zo vanzelfsprekend beschouwen als de opvoeders bij uitstek en niet alleen als loutere, primaire verzorgers. Deze ouders kunnen echter nog heel wat dragen, zolang het centrum van de opvoedings-initiatieven en het dominante invloedsmilieu niet identiek is met het gezin in engere zin.

Dit alles is echter in toenemende mate in de negentiende eeuw het geval geworden en, hoeveel van buiten het gezin komende opvoedingssteun er tegenwoordig ook mag worden geboden, niemand denkt meer aan het ongedaan maken van hetgeen centraal is komen te staan in de opvoeding in een mate, die men in vroeger tijden, onder het „ancien régime” slechts bij kleine groepen der bevolking gekend heeft. Het kern-gezin als dominant opvoedingsmilieu en centrum van opvoedingsinitiatief is niet slechts een feit (geworden) voor grote groepen der bevolking, het is ook tot maatstaf der wenselijkheid geworden voor het geheel der bevolking. De kinderen zijn niet slechts een opgave voor een korte periode. Het leeftijds-gemiddelde is sterk gestegen, de generaties zijn ont-mengd, zodat een echte en lange voorbereidingsperiode beschikbaar is, maatschappelijke aspiraties en mogelijkheden gaan sterk beperkingen der ouderlijke levenservaring te buiten, het volwassenheidsbeeld van de welvaartsstaat is weinig geprononceerd, de publiciteit brengt de meest variabele streef-beelden binnen het gezin.

Deze luttele pro-memorie-postjes moesten even worden genoemd — een keuze uit vele! — om de morele druk op het gezin te verduidelijken. Van een optimale gezinsgrootte valt in algemene termen im-

mers nauwelijks te spreken, wanneer men het gezin niet in zijn context ziet.

Kinderloos zijn is in een wereld waar de kinderen in leven blijven en lang leven, en waar een echte jeugd-generatie ontstaat tussen die der „kinderen” en der „volwassenen” in, een nog groter leed dan in de oude verhoudingen, waar de generaties nog gemengd leefden. Geen kinderen te hebben in het huwelijk is meer dan te voren: buiten een belangrijk aspect van het mensenleven blijven en buiten de gang der generaties gesteld zijn. Het aannemen van kinderen of de bezige zorg voor de jeugd van anderer kinderen is niet voor iedereen weggelegd. Men hoopt nog lang zelf kinderen te zullen krijgen en begint dan laat in het leven (te laat?) met aanneming. Het is — het zij met eerbied en deernis gezegd — moeilijk, om „van de kinderen van een ander” te houden zoals men van het bloedeigen kind houdt. Besluit men eenmaal, zich aan een „vreemd” kind te wijden, dan moet dit besluit even onaantastbaar zijn als de band met het eigen kind. Moeilijkheden te over! Maar, neemt men kinderen aan, dan neme men niet één kind maar twee of drie, om een gezin te vormen. Want na het leed der kinderloosheid ontstaat nu het gevaar, dat men zijn totale zorgen aan het ene kind zal geven op een wijze, die tot schade zou leiden. Natuurlijk, dat zou zich ook voordoen bij het eigen enige-kind. Alle privileges storten zich over het ene kind uit in het brandpunt, waarin de liefde van twee mensen samengloeit tot een temperatuur, die te hoog, te ononderbroken is om heilzaam te mogen worden genoemd. Dit alles is overbekend. Het enige kind loopt groter kans dan een-uit-velen uit de bescherming van zijn kinderbestaan niet meer weg te willen. Van Krevelen heeft hier van „ontwikkelings-angst” gesproken. Deze dingen echter zijn te erger naarmate de generaties verder uiteenleven en dus de af te leggen ontwikkelingsweg groter is. Infantiele volwassenen blijven de ex-enige-kinderen nog lang overrompelen met hun „charme”, enzovoort en de ex-enige-kinderen overschatten dergelijke volwassenen nog gemakkelijk in hun werkelijke volwassenheid. Anderzijds: wie kent geen voorbeelden van enige-kinderen, wier opvoeding in elk opzicht normaal kan worden genoemd?

De gezinsgrootte heeft de mens, indien het gezin met kinderen wordt gezegend, redelijk goed in de hand . . . . als hij wil. Een van de motieven van deze wil kan juist daarin liggen, dat hij de grenzen van zijn draagkracht reëel onder ogen ziet. Optimaal kan de gezinsgrootte nooit worden genoemd, wan-

neer ze de draagkracht der ouders te boven gaat. Maar: waar wordt die overschrijding bereikt? Hoeveel is een vader of moeder bereid en in staat zich te onttrekken of op te leggen, ter wille van de kinderen? Hoewel er geen algemeen geldige regels in strikte zin zijn, kan men toch wel enkele waar-schuingsbakens uitzetten, waarbinnen een verstandig gezagvoerder zijn schip houdt.

Een gezin is te groot, wanneer de ouders niet meer persoonlijk aan de fundamentele belangen van ieder kind toekomen. „Fundamentele” belangen beslissen over het lichamelijk en geestelijk wel en wee van het kind. Dus: de fundamentele gevoelens van het leven (geborgenheid, natuurlijk zelfvertrouwen, tolerantie en voor zichzelf kunnen opkomen, exploratie-drang, elementaire gewoonte-vorming met de bijpassende gevoelens, leren kennen der menselijke grondrelaties: liefde, reciprociteit, dienstbaarheid, distantie, enzovoort) moeten kunnen worden geleerd naar de mate waarin de ouders tot die gevoels-wereld eigen toegang hebben. De vluchtigheid, het geroutineerde afdoen van de relaties met en om het kind, het overlaten aan „de” „natuur”, om dan later te verzuchten, dat dat kind nu eenmaal van aanleg zo gevoelsarm of egoïst is, behoort tot de verzuchtingen van ouders die geen tijd hebben voor hun kinderen. Verwaarlozing in het gezin is het primaire gevolg van de overbelaste ouders. Daarbij beperken wij ons dan doelbewust tot slechts één oor-zakencomplex dier verwaarlozing: de belastende gezinsgrootte.

De ouders worden „kinder-moe”, zij hebben er geen zin meer in en alles wordt opgelost langs de gemakkelijkste weg. Een dezer wegen is het „de laan uitsturen”: naar de straat („ga maar spelen”), naar opoe, vriendjes, de burens, naar de zondags-school of de kerk. De procedures der oplossing van moeilijkheden worden „dooddoeners”. Het kind gaat leren, dat men zich niet met hem bezighoudt en het gaat de contacten met de ouders opgeven, zichzelf reddende vóór z'n jaren en, veelal, beneden het niveau waarop zijn zaken hadden moeten zijn behartigd: men wordt hard, achteloos voor anderen, egoïst, enzovoort. Bovendien wordt het kind vaak overgelaten aan de zorg van eveneens half verwaarloosde en in elk geval daarmee boven hun jaren belaste oudere broertjes of zusjes. De schade treft hier beide kinderen.

De dichtheid van de kinderrij kan ook bij een niet groot totaal aantal, zowel tot tijdelijke als tot voortdurende overbelasting der ouders — en met name der moeders — leiden. Als complicerende en bezwarende factor komt juist bij de dichtheid het gevaar van een gebrek aan reliëf in het totaalbeeld: de moeder weet niet hoe de bevalling van Pietje verlopen is, zij verwacht de ziekten of kwalijke ervaringen van Pietje met die van Mientje. De levens-geschiedenissen der kinderen worden een vage schimmenreeks en de behandeling wordt massaal.

Bij een te grote afstand tussen de kinderen ontstaat weer het gevaar, dat de uiteindelijk aanwezige reeks uit een opeenvolging van quasi enige-kinderen

bestaat, die uit hun koninkrijk zijn gestoten door een volgend kind. Ofwel: het laatste kind wordt een nakomertje, voor wie de ouders — bij deze ruime spatiëring — geleidelijk aan te oud worden.

Ongetwijfeld wordt het gezin in zijn opvoedings-taak ten aanzien van het jonge kind tot het einde van de lagere-schoolleeftijd in belangrijke mate bij-gestaan door de school. De opvoeding „naar de school” toe is een opgave, waarin echter heel wat gezinnen te kort schieten. Anderzijds neemt de onafhankelijkheid van de school ten opzichte van het gezin met de jaren toe. De scholen, die onze kinde-ren na hun twaalfde jaar bezoeken, vereisen in toenemende mate, dat het gezin zich naar haar schikt en richt, ja zelfs dat het gezin zich aan haar onder-wijs primair dienstbaar maakt. De druk die daarmee op het gezin wordt gelegd, is vaak zeer groot. Hulp bij het huiswerk, bijlessen, zittenblijven, ont-moedigde kinderen vormen een belasting, die door de ouders alleen onder een gunstige combinatie van voorwaarden goed kan worden gedragen. Zijn de ouders „intellectuelen”, die sterk in hun gezin leven, zijn de kinderen goede leerlingen, kunnen de oudere de jongere broertjes en zusjes wel helpen, dan kan een gezin heel wat schooldruk verdragen. Het is evenwel nodig er aan te herinneren dat deze ideaal-toestand zeer verre van algemeen is. Bovendien zijn er de talrijke andere belastende omstandigheden, die de schooldruk vergroten: onze academisch ambi-tieuze schoolprogramma's, lerarengedrek, het ont-breken van geschoolde leerkrachten, volle klassen, de veelheid van afleiding: radio, televisie, feestjes en uitjes, het deelnemen aan sociale en culturele manifestaties, enzovoort.

Een wat ouder wordende hooggeleerde verzucht-te eens aan de wieg van zijn nakomertje tegen mij: „Het kereltje is me van harte welkom . . . maar nu moet ie óók nog door die middelbare school heen!” „Beter geen nakomertjes!” zal men zeggen. Toch bedenke men, dat er wat voor valt te zeggen, dat de scholen in de eerste plaats mensenwerk zijn en dus eerder in aanmerking komen voor wijziging dan de instelling, dat mensen kinderen krijgen, hoezeer ook daar de mens verantwoordelijkheid heeft.

Dit alles bevat „niets nieuws”. Het geeft „alle-daagse waarheden”. Ongetwijfeld: er is immers geen optimale gezinsgrootte, tenzij als functie van een serie incommensurabele grootheden als welstand, gezondheid, spatiëring der kinderen en leeftijd der ouders, geslachtsverdeling, schoolintelligentie, psychische stabiliteit, huisvesting, woonplaats, afstand van werk en school, rust in het leefmilieu, verhouding der ouders, enzovoort. Zal men wel mogen zeggen dat het enige-kind niemands wens behoort te zijn, een absolute grens van bijvoorbeeld „vijf” of „drie” berust op willekeurige maatstaven. In het gezin van een goed gezond, eenvoudig levend, econo-misch stabiel (enzovoort) echtpaar dient men nog weer te vragen, hoe het streefniveau der opvoeding zich verhoudt tot het feitelijke startniveau en men

kan die afstand als zo groot beschouwen, dat het opvoedingssucces afhankelijk is van een klein kindertal. Is deze afstand gering dan kan het gezin weer meer kinderen opvoeden. In onze huidige welvaartsmaatschappij zien wij, dat velen hoge aspiraties hebben, maar onder meer worden teleurgesteld omdat zij de „prijs” niet kunnen of willen opbrengen, ofwel de totale last op het kind door school en gezin lieten afwentelen.

In een maatschappij, die veel biedt aan welvaartsgoederen, zal men wijs doen, hoge kwaliteitseisen te blijven, respectievelijk te gaan stellen. Alleen zo handhaaft men een menselijke samenleving, die niet louter wordt bepaald door hetgeen men in de schoot krijgt geworpen. Handhaaft men de kwaliteitseisen dan komen steeds grotere aantallen gezinnen met hun kinderen voor die eisen te staan. Het zal dan wijs blijken de gezinsgrootte in het licht van dié morele belastbaarheid te beschouwen. De tendens zal dan naar de beperktere gezinsgrootte moeten liggen. En dat niet alleen om den wille der draagkracht van de ouders en de daaruit resulterende opvoedingsresultaten voor de kinderen, maar vooral om door de reëel haalbare opvoedingsresultaten een bewoonbare maatschappij te behouden, respectievelijk te verkrijgen. Die maatschappij zelf denkt in massa's en in manipulatie van die massa's. Ook de wetenschappen als bijvoorbeeld psychologie en sociologie benaderen de persoon, als zij deze ten minste ooit werkelijk op het oog hebben, in toenemende mate vanuit macroscopische, op massale manipulatie gerichte denkvormen. Dit geldt ongetwijfeld ook voor het geen zich in de „vrije” wereld afspeelt. Dit betekent, dat egaliserende tendensen door het individu moeten worden verwerkt en dat het daartoe voorbereid moet zijn, wil onze Westerse wereld niet eveneens zijn persoonlijke leefbaarheid verliezen als elders reeds voor wenselijk geldt. „Vermassung” in het gezin dient echter niet alleen te worden voorkomen door verantwoorde beperking van de gezinsomvang, maar tevens ook door al die voorzieningen, welke van buitenaf steun geven aan een persoonlijk aangesproken worden der individuen en der gezinnen.

Samenvatting. Men kan niet over optimale gezinsgrootte spreken wanneer men niet het gezin zowel in zijn historisch maatschappelijke context als in die van zijn eigen gegevens en beperkingen ziet. Dan nog kan men bij een algemene beschouwing nauwelijks meer dan reeds bekende waarheden herhalen.

In onze tijd is het gezin centrum der opvoeding geworden. De periode tussen geboorte en volwassenheid is belangrijker langer dan vroeger. De maatschappelijke ambitie is enerzijds hoog, terwijl anderzijds het volwassenheidsbeeld onduidelijk is.

Bij het bepalen van de optimale gezinsgrootte moet men rekening houden met de draagkracht — in velerlei opzichten — der ouders. Zijn de ouders in staat aan de fundamentele belangen van ieder kind toe te komen? Met andere woorden kunnen de ouders het kind toegang geven tot de fundamentele gevoelens van het leven? Brengen de overbelaste ouders dit niet op, dan is er sprake van „verwaarlozing in het gezin”; bovendien worden dan in vele gevallen de oudere kinderen overbelast met de zorg voor de jongere. Daartegenover is overbekend, dat bij het enige kind, op wie alle zorg en liefde

der ouders zich concentreert, gemakkelijk een „ontwikkelingsangst” (Van Krevelen) kan gaan ontstaan. Bij een niet-groot kindertal kunnen toch de ouders, en vooral de moeder, overbelast raken door de dichtheid van de kinderrij, terwijl bij te ruime spatiëring het gevaar bestaat van een reeks quasi-enige kinderen.

Het optimale kindertal zal ook moeten worden bepaald vanuit de eventuele afstand tussen het feitelijk startniveau van het gezin, en het streefniveau dat de ouders zich bij de opvoeding wensen te stellen.

De bestaande druk van de school zal eveneens een belangrijk punt van overweging moeten zijn. Aanvankelijk neemt de lagere school een belangrijk deel van de opvoedingstaak over, maar wanneer de kinderen een middelbare school gaan bezoeken, wordt het accent zo verlegd, dat het gezin dienstbaar wordt aan de school. De voorwaarden (onder andere kindertal) waaronder het gezin deze druk kan dragen, moeten zo gunstig mogelijk zijn.

Er is dus geen optimale gezinsgrootte dan in functie van een aantal incommensurabele factoren.

In een maatschappij welke denkt in massa's en een duidelijk egaliserende tendens vertoont, zal men kinderen tot individuen moeten opvoeden, die in staat zijn deze maatschappelijke ontwikkeling op een zo menselijke wijze te verwerken, dat de Westerse wereld persoonlijk leefbaar blijft. Dit betekent dat men hoge kwaliteitseisen zal moeten stellen. Wil dit hoge streefniveau voor de opvoeders reëel haalbaar zijn, dan zal de tendens moeten zijn naar een verantwoorde beperking van de gezinsomvang.

Summary. Educational aspects of family size. The term optimal family size can be used only when the family is considered both in its historical-social context and in the context of its own data and limitations.

In our time the family has become the centre of upbringing. The interval between birth and adulthood is considerably longer than in the past. On the one hand, the social ambition reaches high, while on the other hand the features of adulthood are vague.

In determining optimal family size, we must account for the parental capacities in various fields. Are the parents capable of envisaging the fundamental interests of each child? To phrase it differently: can the parents give the child access to the fundamental vital emotions? If overburdened parents fail to do this, then we have what is known as „neglect in the family”; in many of these cases, moreover, older children are overburdened with part of the care for the younger children. On the other hand it is a wellknown fact that an only child, upon whom the parents focus all care and love, can readily become subject to „developmental anxiety” (Van Krevelen). In a family which is not large, the parents and particularly the mother can nevertheless be overburdened as a result of the close sequence of children; in the case of over-ample spacing of births, however, there is a risk of having a series of „pseudo-only children”.

The optimal number of children, therefore, will have to be determined on the basis of the possible distance between the family's factual starting-level and the aim-level which the parents wish to set themselves in terms of upbringing.

The existing pressure exerted by the school, too, must be an important point of consideration. While primary school initially takes over an important part of the educational task, attendance of a secondary school displaces the accent so as to make the family subordinate to the school. The conditions (e.g. number of children) in which the family can tolerate this pressure, must be optimally favourable.

Consequently, an optimal family size exists only as a function of a number of incommensurable factors.

In a society whose thinking is done in terms of masses, and showing an unmistakable equalizing tendency, children will have to be brought up to become individuals who are capable of assimilating this social trend in so human a manner that the Western world retains some personal „livability”. This implies the need to set high-quality requirements. If this high aim-level is stay within the real reach of the educators, the tendency will have to be in favour of a responsible limitation of family size.